

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ЖУРНАЛИ
6 ЖИЛД, 8 СОН

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ
ТОМ 6, НОМЕР 8

JOURNAL OF LAW
RESEARCH
VOLUME 6, ISSUE 8

ТОШКЕНТ-2021

Бош мухаррир:

Главный редактор:

Chief Editor:

д.ю.н., проф.

(Doctor of Law, Professor)

Абдурасулова Кумринисо Раимкуловна

Бош мухаррир ўринбосари:

Заместитель главного редактора:

Deputy Chief Editor:

д.ю.н., доцент

(Doctor of Law, Associate professor)

Файзиев Шохруд Фармонович

Хуқуқий тадқиқотлар журнали таҳририй маслаҳат кенгаши

редакционный совет журнала Правовых исследований

Editorial Board Journal of Law research

12.00.01 - Давлат ва хуқуқ назарияси ва тарихи. Хуқуқий таълимотлар тарихи / Теория права и государства, История правовых учений / Theory of law and state, History of legal doctrines

ю. ф. д., проф. Ҳалимбай Бобоев

ю. ф. д., проф. Ахмедшаева Мавлюда

ю. ф. д., проф. Мухиддинова Фирюза

ю. ф. д., проф. Адилходжаева Сурайё

ю. ф. д., проф. Сатторов Абдугаффор

Yosuke Shamoto (Japan)

д.ю.н., проф. Артур Гамбарян

(Республика Армения)

12.00.02 - Конституциявий хуқуқ. Маъмурий хуқуқ. Молия ва божхона хуқуки / Конституционное право; административное право; финансовое право / Constitutional Law; administrative law; financial right

ю. ф. д. Гулчехра Маликова

ю. ф. д. Хусанов Озод

ю. ф. н. Хван Леонид Борисович

ю. ф. д. Силиманова Светлана

Sung Un Lee (South Korea)

д.ю.н., доц. Пешкова Христина Вячеславовна

(Российская Федерация)

**12.00.03 - Фуқаролик хуқуқи. Тадбиркорлик хуқуқи. Оила хуқуқи. Халқаро хусусий хуқуқ /
Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право /
Civil law; Business law; family law; Private international law**

юридик фанлар доктори, профессор
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Оқюлов Омонбой,
Рузиев Рустам, Рузиназаров Шуҳрат,
Шомухамедова Замира, Баратов
Миродил, Бобоқул Тошев

Dr. Ahmad Issa Altweissi (Jordan)

**12.00.04 - Фуқаролик процессуал хуқуқи. Хўжалик процессуал хуқуқи. Ҳакамлик жараёни ва
медиация / Гражданское процессуальное право; хозяйственное процессуальное право, арбитражный
процесс и медиация / Civil Procedure Law; Economic procedural law, arbitration process and mediation**

юридик фанлар доктори, профессор,
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Эсанова Замира
Нормуродовна, Мамасидиков Музофар

Jason A. Cantone Federal court center (USA)

**12.00.05 - Меҳнат хуқуқи. Ижтимоий таъминот хуқуқи / Трудовое право; право социального
обеспечения / The Labor law; Social security law**

ю.ф.д., проф. Усманова Муборак Акмалхановна

ю.ф.н., доц. Гасанов Михаил Юриевич

ю.ф.н., доц. Сатторова Гулноза

ю.ф.н., доц. Муродова Гулнора

д.ю.н., проф. Денисов Глеб

(Российская Федерация)

12.00.06 - Табиий ресурслар хуқуқи. Аграр хуқуқ. Экологик хуқуқ / Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право / Natural resource law; Agrarian law; Environmental law

Ю.ф.д., проф. Файзиев Шухрат Хасанович, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист ю.ф.н., доц. Скрипников Николай Кузмич, ю.ф.д., проф. Усмонов Муҳаммади Баҳридинович, ю.ф.д., проф. Холмўминов Жума, ю.ф.д., проф. Жўраев Юлдаш Ачилович

Долгополов Кирилл Андреевич
(Российская Федерация)

12.00.07 - Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Хуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини ташкил этиш. Адвокатура / Судебная власть. Прокурорский надзор. Организация правоохранительной деятельности. Адвокатура / The judicial authority. Prosecutor supervision. Organization of law enforcement activities. Advocacy

Ю.ф.д., проф. Пўлатов Бахтиёр Халилович, Ю.ф.д. Саломов Баҳром Саломович, ю.ф.д., проф. Салаев Нодирбек Сапарбаевич (Тошкент давлат юридик университети)

James B. Eaglin Федерал суд Маркази (АҚШ) д.ю.н., проф. Кайрат Османалиев (Қирғизистон Республикаси) к.ю.н., доц. Сергей Шошин (Российская Федерация), д.ю.н., проф. Алексей Кибальник (Российская Федерация), д.ю.н., проф. Кудрявцев Владислав Леонидович (Российская Федерация)

12.00.08 - Жиноят хуқуқи. Криминология. Жиноят-ижроия хуқуқи / Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Criminal law and criminology; Criminally-executive law

Ю.ф.д., проф. Кабулов Рустам, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, ю.ф.д., проф., Рустамбаев Мирзаюсуп Ҳакимович, ю.ф.д., проф. Ражабова Мавжуда Абдуллаевна, ю.ф.д., проф. Зуфаров Рустам Ахмедович, ю.ф.д., проф. Тахиров Фарход, ю.ф.д., проф. Исмоилов Исимиддин,

Matthew Light (Canada), проф. Юлдошев Рифат Раҳмаджонович (Республика Таджикистан), д.ю.н., проф. Елене Антонян Александровна (Российская Федерация), д.ю.н., проф. Джансараева Рима Ернатовна (Республика Казахстан), Кирил (Российская Федерация)

12.00.09 - Жиноят процесси. Криминалистика. тезкор-қидириув хуқуқ ва суд экспертизаси / Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскное право и судебная экспертиза / Criminal procedure, criminalistics, operative-search law and judicial examination

Ю.ф.д., проф. Иноғомжонова Зумратхон Фатхуллаевна, ю.ф.д., проф. Пўлатов Юрий Сайфиевич, ю.ф.д. Мухиддинов Фахридин, ю.ф.д., проф. Тўлаганова Гулчехра Захитовна, ю.ф.д. Миразов Даврон

Kevin Curtin (USA), Jurgen Maurer (Germany), д.ю.н., проф. Стойко Николай Генадьевич (Российская Федерация), Проф. Рыжаков Александр Петрович (Российская Федерация), д.ю.н., проф. Зайнiddин Искандаров (Республика Таджикистан), Проф. Сергей Пен (Республика Казахстан), доц. Алексей Пурс (Республика Беларусь)

12.00.10 - Халқаро хуқуқ / Международное право / International law

ю.ф.д., проф. Исмоилов Баҳодир, ю.ф.д., проф. Маткаримов Гулчехра, ю.ф.д., проф. Юлдашева Говхержан

Alexander Trunk (Germany)

Мусаххих: Нурмуҳаммад Ҳамидов

Дизайн - саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Кудрявцев Игорь Владимирович КЛАССИФИКАЦИЯ, СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ.....	5
2. Донаев Бобуржон Иномжон ўғли ДАВЛАТ ХИЗМАТЧИЛАРИНИ РОТАЦИЯ ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	15
3. Ismoilov Bekjon Salihovich NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR TA'LIMIDA XALQARO HUJJATLARNING AHAMIYATI HAMDA ULARNING IJTIMOIY-HUQUQIY TAHLILI.....	22
4. Хамдамова Фирзуза Уразалиевна ДОСТИЖЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ: «НИКТО НЕ ДОЛЖЕН ОСТАТЬСЯ БЕЗ ВНИМАНИЯ».....	31
5. Мусаев Қодирбек Абдуқодирович ФУҚАРОЛИК ХУҚУҚИДА БИТИМНИНГ ҲАҚИҚИЙ ЭМАСЛИГИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСПЕКТЛАРИ.....	38
6. Туррабоев Ихтиёржон Қобилович ВАЛЮТА ҚОНУНЧИЛИГИНИ ЭРКИНЛАШТИРИШ: ЎЗБЕКИСТОН ТАЖРИБАСИ.....	46
7. Бабаев Джахонгир Исмаилбекович ИСТЕЙМОЛЧИЛАР ХУҚУҚЛАРИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ФУҚАРОЛИК-ХУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	53
8. Гафуров Фарход Рашидович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДАН ЭЛЕКТРОН ВАЛЮТА ҚИММАТЛИКЛАРИНИ НОҚОНУНИЙ РАВИШДА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРГА ОЛИБ ЧИҚИБ КЕТИЛИШИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ЧОРАЛАРИ ХУСУСИДА.....	63
9. Илмуратов Миракбар Усмонович ЖАЗОНИНГ МАЗМУН ВА МОҲИЯТИГА ДОИР ИЛМИЙ ҶАРАШЛАР.....	71
10. Садикова Ёрқиной Салижоновна, Носирова Дилангиз Акбаровна ПОРАХҮРЛИК ЖИНОЯТЛАРИГА ҚАРШИ КУРАШИШИНИНГ ТАРИХИ.....	79
11. Садриддинов Шоҳруҳ Садриддин ўғли ҚИМОР ВА ТАВАККАЛЧИЛИККА АСОСЛАНГАН БОШҚА ЎЙИНЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ҲАМДА ЎТКАЗГАНЛИК УЧУН ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИК МАСАЛАЛАРИ.....	86
12. Рахмонов Шухрат Наимович, Хамдамова Фирзуза Уразалиевна МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ УЗБЕКИСТАНА ПО УКРЕПЛЕНИЮ РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	94

ХУҚУКӢ ТАД҆ИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

Мусаев Қодирбек Абдуқодирович,
Тошкент давлат юридикуниверситети
мустакил изланувчиси,
3-даражали адлия маслаҳатчиси,
E-mail: Musayev1971@umail.uz

ФУҚАРОЛИК ХУҚУҚИДА БИТИМНИНГ ҲАҚИҚИЙ ЭМАСЛИГИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСПЕКТЛАРИ

For citation: Musaev Kodirbek Abdukodirovich. LEGAL ASPECTS OF THE INVALIDITY OF A TRANSACTION IN CIVIL LAW. Journal of Law Research. 2021, 6 vol., issue 8, pp. 38-45

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2021-8-5>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада битимларни ҳақиқий эмас деб топиш институтининг хуқуқий аспектлари илмий нұқтаи назардан тадқиқ қилинган бўлиб, фуқаролик хуқуқида битимни ҳақиқий эмаслигини монографик тадқиқот обьекти сифатида ҳозирги давр нұқтаи назаридан илмий ўрганишга ҳаракат қилинган. Илмий адабиётлардаги хуқуқшунос олимларнинг ушбу йўналишдаги турли фикр-мулоҳазалари илмий назарий жиҳатдан таҳлил этилган. Битимларни ҳақиқий эмас деб топиш институти бўйича амалдаги қонунчиликка таклифлар ва хулосалар келтирилиб ўтилган.

Калит сўзлар: битимнинг ҳақиқий эмаслиги, фуқаролик хуқуқи, хуқуқ-тартибот асослари, реституция, антиижтимоий битим, юридик факт.

Мусаев Қодирбек Абдуқодирович,
Независимый исследователь
Ташкентского государственного
юридического университета,
3-й степени советника юстиции,
E-mail: Musayev1971@umail.uz

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ СДЕЛКИ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются правовые аспекты института признания сделок недействительными с научной точки зрения, а также делается попытка научного исследования недействительности сделки в гражданском праве с точки зрения современного периода как объекта монографического исследования. Научно-теоретически анализируются различные мнения ученых-юристов в научной литературе в этом направлении. В действующем законодательстве даны предложения и выводы о признании сделок недействительными.

Ключевые слова: недействительность сделок, гражданское право, основам правопорядка, реституция, антисоциальная сделка, юридический факт

Musaev Kodirbek Abdukodirovich,
Independent researcher
at Tashkent State University of Law,
3rd degree adviser justice,
E-mail: Musayev1971@umail.uz

LEGAL ASPECTS OF THE INVALIDITY OF A TRANSACTION IN CIVIL LAW

ANNOTATION

This article examines the legal aspects of the institution of recognizing transactions as invalid from a scientific point of view, and also makes an attempt to scientifically study the invalidity of a transaction in civil law from the point of view of the modern period as an object of monographic research. The various opinions of legal scientists in the scientific literature in this direction are analyzed scientifically and theoretically. The current legislation contains proposals and conclusions on the recognition of transactions as invalid.

Keywords: invalidity of transactions, civil law, law enforcement, restitution, antisocial transaction, legal fact

Битимлар фуқаролик хуқуқий тартибга солишининг марказий институтларидан биридир. Фуқаролик қонунчилигига битимлар деб фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик хуқуқлари ва мажбуриятларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган ҳаракатлар тушунилади.

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги ҳозирги замон фуқаролик хуқуки фанининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Қонун битимни ҳақиқий эмаслигини иккита умумий турларга – ўз-ўзидан ҳақиқий эмаслиги ва низоли битимларга бўлади.

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги институти қадимги Римда энг ривожланган ўйналишлардан бири ҳисобланган. Битимнинг ҳақиқий эмаслиги масалалари фуқаролик хуқуқи фанида ҳар доим мунозарали бўлиб келган. Жумладан, И.Б. Новицкий [1], Д.М. Генкин [2], И.С. Перетерский [3], Н.В. Рабинович [4], В.П. Шахматов [5], Ҳ.Р. Раҳмонқуловлар битимнинг ҳақиқий эмаслиги муаммоларига ўзларининг илмий асарларида ўз нуқтаи назарларини билдириб ўтганлар.

Шуни айтиш лозимки, битимларнинг ҳақиқий эмаслиги институти фуқаролик хуқуқида муҳим рол ўйнайди, чунки у жисмоний ва юридик шахсларнинг шартномавий характердаги ва бошқа мулкий ҳаракатлари билан боғлиқ хуқуқлари бузилишининг олдини олади.

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги юридик оқибатларга олиб келмайди. Улар тузилган пайтдан эътиборан ҳақиқий эмас деб ҳисобланади.

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги битим шаклига эга бўлган, лекин субъектлар томонидан улар истаган фуқаролик-хуқукий оқибатларини вужудга келтирувчи юридик факт сифатларига эга бўлмаган ҳаракат деб тушунилади.

Амалдаги қонунчилик битимнинг ҳақиқий эмаслигини икки турга ажратади:

- низоли битимлар – қонун ҳужжатларида назарда тутилган асосларда битимнинг ҳақиқий эмаслиги суд қарори билан тан олиниши туфайли кучга кириши;
- ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган битим – суд томонидан ҳақиқий эмас деб эътироф этилади.

Фуқаролик хуқуқида битимни ҳақиқий эмас деб тан олинганда қўйидагилар қўлланилади: икки томонлама реституция; бир томонлама реституция; ҳақиқий зарарни қоплаш; реституциянинг олдини олиш.

Битимнинг ҳақиқий эмаслигининг мулкий оқибати реституция бўлиши мумкин.

Икки томонлама реституция битим шакли бузилган ҳолларда, битимлар муомала лаёқати чекланган фуқаролар, вояга етмаганлар ва бошқалар томонидан амалга оширилганды қўлланилади.

Бир томонлама реституцияда инсофсиз эгалловчи ижро этилган нарсаларни қайтариб олмайди, улар давлат даромадига ўтказилади.

Ҳақиқий зарарни қоплаш руҳий хасталиги туфайли муомалага лаёқати чекланган фуқаро томонидан амалга оширилган битимлар учун қўлланилади.

Реституцияни олдини олишда ва барча тушумларни давлат даромадига ўтказишида, ҳукуқ-тартибот ёки ахлоқ асосларига атайин зид мақсадда тузилган битимлар учун қўлланилади.

Битимнинг ҳақиқий эмаслигини шартномани бекор қилишдан ажратиш учун унда иштирок этувчи тарафларнинг келишувига, қонун ёки томонларни келишуви бунга йўл қўйганда, контрагентлардан бирининг илтимосига кўра фарқланади [6].

Фикримизча, битимнинг ҳақиқий эмаслиги ҳукуқий ва мулкий оқибатларга бўлинади. Битимнинг ҳақиқий эмаслигининг ҳукуқий оқибатлари битимни ҳақиқий эмас деб тан олиниши, мулкий оқибатлари эса реституция ва давлат фойдасига ундириш деб ҳисобланади.

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги қонунда ёки уставда юридик шахс органининг унга тақдим этилган ваколатидан четга чиқилиши тушунилади. Шу билан бирга, агарда юридик шахснинг мазкур фаолият билан шуғулланиши лицензияга эга бўлмаган ёки таъсис ҳужжатларида белгиланган фаолиятига зид мақсадда амалага оширган ҳаракатни ҳам тушуниш мумкин.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, агар битим қонун ҳужжат талабларига мос бўлмаган ҳолда тузилган бўлса, у ҳақиқий эмас деб топилади. Битимнинг ҳақиқий эмаслиги оқибатларини эътироф этиш суд томонидан белгиланади. Суд қарорида шахсларнинг мотивлари ва битим ҳақиқий эмас деб топилган далилларни тавсифлаш муҳим аҳамият касб этади.

Битимларнинг ҳақиқий эмаслигидан келиб чиқадиган мавжуд муаммоларни ҳал этиш барча ҳукуқни қўллаш амалиёти бирлигини ўрнатади ва қонун чиқарувчининг бу жараёнда иштирок этиши мажбурий бўлишини таъминлайди.

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги асослари икки тоифага бўлиш мумкин: 1) битимнинг қонун талабларига мос келмаслиги туфайли ҳақиқий эмаслиги. 2) битим таркибининг бузилиши билан боғлиқ бўлган ҳақиқий эмаслиги.

Битимларни ҳақиқий эмас деб эътироф этиш, ҳукуқий тартиботни ҳимоя қилишга қаратилади. Ҳукуқ ва мажбуриятларни бекор қилишни тақозо этади, чунки уларни амалга ошириш қонун бузилишига олиб келади.

Айрим муаллифларнинг фикрига кўра, ҳукуқ-тартибот асослари тушунчаси ҳукуқ-тартибот муносабатларини амалга оширишда ўзаро тарафлар томонидан қонун ва шартномаларда ўрнатилган шартларга мувофиқ, фуқаролик оборот иштирокчилари ўртасидаги мажбуриятларни лозим даражада бажариш тушунилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, “ҳукуқ-тартибот асослари” ҳар қандай давлатнинг ҳукуқий тартиби асос бўлган қонunchilik нормаларини тушунилади. Шу муносабат билан ҳукуқ-тартибот асослари ҳақида эмас, балки “давлатнинг қонун чиқарувчи ва бошқа ҳукуқий ҳужжатлари” ҳақида гапириш тўғри ҳисобланади. “Ҳукуқ-тартибот асослари” тушунчасининг ўзи ҳам ҳукуқий нормалари амалда мавҳумроқ.

Ҳ.Р. Раҳмонқулов таъкидлаганидек, ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган битим ҳақида умумий қоида ФКнинг 116-моддасида назарда тутилади. Унга кўра қонун ҳужжатларининг талабларига мувофиқ келмайдиган мазмундаги битим, шунингдек ҳукуқ-тартибот ёки ахлоқ асосларига атайин қарши мақсадда тузилган битим ўз-ўзидан ҳақиқий эмасdir. Конунда бундай умумий қоидани бўлиши муҳим аҳамиятга эга ва мақсадга мувофиқdir. Ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган битимларни турларини, тизимини қонунда қанчалик тўлиқ кўрсатишга ҳаракат қилинмасин, уларни барчаси қонун билан қамраб олишни иложи йўқ ва қонунда назарда тутилмаган ҳақиқий бўлмаган битимларни ҳаётда дуч келишини ҳисобга олганда,

бундай умумий қоида талабларга жавоб беради. Битимни ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган деб тан олинишига асосан қонун нормаларида бевосита назарда тутилган ҳоллардагина йўл қўйилади. Шундай экан ФКнинг 116-моддасида назарда тутилган умумий қоидани бошқа ҳолларда, яъни битимни ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган деб тан олиниши ҳақида маҳсус норма ўрнатилмаган ҳоллардагина тадбиқ қилиш мумкин.

Низоли битим суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилгунга қадар ҳақиқий бўлиб ҳисобланади ва суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилган пайтдан эътиборан унинг давом этиши келажак вақт учун ҳаракатдан тўхтайди.

Ҳақиқий эмас деб ҳисобланган битимнинг асосий маъноси шундан иборатки, унинг асосида яъни битим шаклида бажарилган ҳаракатлар фуқаролик хуқуқ ва мажбуриятларнинг вужудга келишига, ўзгаришига ва бекор бўлишига олиб келмайди. Лекин ҳақиқий бўлмаган битим ҳеч қандай хуқуқий оқибатларга олиб келмас эканда, деган хулосага келиш мумкин эмас. Ҳақиқий бўлмайдиган битимни тузиш ғайриқонуний ҳаракат деб ҳисобланади ва юридик жиҳатдан маълум салбий оқибатлар келтириб чиқариш учун сабаб бўлади [7].

Мазмуни жиҳатдан қонун талабларига мувофиқ бўлмаган, шунингдек ахлоқ асосларига атайн қарши мақсадда тузиленган битим ФКнинг 116-моддасига мувофиқ ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган битим ҳисобланади. Бу каби битимларни ҳозирги вақтдаги хуқуқ нормаларини қўйол бузишга, ижтимоий хавф туғдиришга, мавжуд жамият манфаатларига зарар етказишга қаратилган битимлар деб ҳисобланади.

Мазмуни жиҳатда хуқуқ-тартибот ёки ахлоқ асосларига атайн қарши мақсадда тузиленган битимлар ижтимоий хавфли битимлар деб тан олинади [8].

Битимга нисбатан асосий талаб – унинг қонунга мувофиқ бўлишдан иборат. Ушбу талаб қонунни бузиб, яъни унга риоя қилинмасдан тузиленган ва ҳақиқий эмас деб тан олинадиган ҳар қандай битимларга нисбатан эмас балки мазмуни ва мақсади жиҳатдан бевосита қонунга ҳилоф равиша тузиленган битимларга тааллуқли.

И.Б. Новицкийнинг таъкидлашича, ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган битимларни низоли битимларга нисбатан қарама-қарши қилиб қўйиш хуқуқий тамойилга асосланмайди: агар низоли битим суд томонидан ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган битим деб топилса, унинг ўз-ўзидан ҳақиқий эмас деб топилиши суд қарори қабул қилингандан кейин эмас, балки қонунга мувофиқ, тузиленган пайтидан бошлаб ўз-ўзидан ҳақиқий эмас, яъни суднинг қарори орқали қайтиш кучга эга деб ҳисоблашга тўғри келади [9].

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, цивилистикада битимларнинг ҳақиқий эмаслиги хукуқбузарлик сифатида ифодаланади. Хукуқбузарликлар ўрнатилган тартибларни бузган ҳолда намоён бўлади ҳамда бу шахсларнинг субъектив хукуқларини бузади, шу билан бирга ижтимоий муносабатларга зарар етказади [10].

Битимга хос элементлардан биронтасининг ёки бир нечасининг камчилиги, яъни қонун талабига жавоб бермаслиги унинг ҳақиқий эмаслигига олиб келади. Битимнинг ҳақиқий эмасдиги унинг билан боғлиқ бўлган ҳаракатлар юридик факт сифатида тан олинмайди. Ҳақиқий эмас деб ҳисобланган битим тарафлари томонидан кўзда тутилган ва улар учун керак бўлган юридик оқибатларга олиб келмайди. Шу билан бирга ҳақиқий эмас деб ҳисобланган битим унинг натижасида вужудга келиши мумкин бўлган салбий юридик оқибатларни олдини олиш ва уларни бартараф қилиш учун имконият яратади [11].

Е.А. Сухановнинг фикрича, хуқуқ-тартибот асослари тушунчаси хукуқнинг моҳиятини жамиятда хуқуқ ва эркинликларни амалга ошириш чегараларини аниқлашда ифода этади [12].

М.А. Блинованинг таъкидлашича, хуқуқ-тартибот асослари Асосий қонунда мустаҳкамланган, давлатнинг ижтимоий тузуми асослари тушунилади [13].

Бизнинг фикримизча, М.А. Блинованинг илгари сурган фикри асосли кўринади. Хукуқ-тартибот асослари тўғрисида шуни таъкидлаш лозимки, хуқуқ-тартибот асослари - бу жамиятнинг иқтисодий ва ижтимоий тузилиши бўйича белгилаш ва унга риоя қилиш, хуқуқий қоидаларни таъминлаш ҳамда фуқароларнинг хуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишга қаратилган давлат томонидан ўрнатилган асосий нормалардир [14].

Битим оқибатларини қўллашнинг хуқуқий табиати ва амал қилиши ҳақида хуқуқий доираларда турли хил мулоҳазалар мавжуд.

Мулкни давлат даромадига олиб қўйиш жарима деган нуқтаи назарнинг тарафдорлари кўпроқни ташкил этади [15].

Реституциянинг хуқуқий табиати ҳозирда жуда низоли бўлиб, баъзи муаллифлар реституцияни мажбурият деб тан олсалар, бошқалари эса реституциянинг мажбурий хусусиятини қатъяян инкор этадилар [16].

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, антиижтимоий хулқ-атвор оммавий манфаатларга таъсири ва қонунга зид фуқаролик хуқуки обороти қатнашчиларининг ҳаракат ёки харакатсизлигини ўзида ифода этади.

Хуқуқ назариясида хуқуқ-тартибот хуқуқ нормаларига ҳурмат ва амалдаги қонунчиликка мажбурий риоя этиш, ижтимоий муносабатларни аниқ тартибга солиш ёки жамоат тартибининг таркибий қисми тушунилади [17].

В.Л. Камышанский фикрича, хуқуқ-тартибот асослари мулкий хуқуқий муносабатларда мулкдор ҳамда учинчи шахсларнинг фуқаролик хуқуқ ва юридик мажбуриятларини қатъий, оғишмасдан бажарилиши учун ўрнатилган қонуний кафолатлари тушунилади [18].

Антиижтимоий битимлар хуқуқ-тартибот ёки ахлоқ асосларига зид фуқаролик қонунчилиги сифатида тавсифланадиган ва битимнинг ҳақиқий эмаслиги институти ҳисобланади. Бунга мисол сифатида, фуқаролик оборотидан чиқарилган ўқ-дори ва портловчи моддалар, қурол-яроқ олди-сотдиси шартномаларини кўрсатиш мумкин.

Ҳар қандай антиижтимоий битим қонун талабларини бузувчи ҳисобланади, лекин ҳар қандай битим қонун талабларини бузганда антиижтимоий ҳисобланади.

Я.А. Канторович субъектив хуқуқни амалга оширишни ижтимоий-иқтисодий мақсадига зид равишда антиижтимоий битим деб ҳисоблайди [19].

Антиижтимоий битимлар қуидагиларни:

- амалдаги қонунчиликнинг жиддий бузилишларини ифодаловчи, ижтимоий хусусиятга эга бўлган ҳамда давлат ва жамият манфаатларига зид бўлган антиижтимоий битимлар тушунчасини;

- антиижтимоий битимларнинг объектив томони жиддий қонун бузилишлари бўлиб, кўпинча, хуқуқ-тартибот ёки ахлоқ асосларига путур етказувчи жиной ҳаракатларни;

- хуқуқ-тартибот асослари хуқуқнинг умумий тамойилларини;

- ахлоқ асослари - маълум бир жамиятда эзгулик ва ёвузлик, ёмонлик ва яхшилик, адолатли ва адолатсизизлар тўғрисида хукмронлик қиласидаган ғояларни;

- антиижтимоий битимларнинг субъектив томони бундай битимни тузётган бир ёки икки томоннинг бевосита ёки билвосита нияти билан тавсифланишини ўз ичига олади [20].

В.Л. Ардашевнинг фикрича, антиижтимоий битим - қурол савдосидан ташқари, одам савдоси, фоҳишалик ва пораҳўрлик билан боғлиқ бўлиши мумкин деб ҳисоблайди [21].

К.И. Скловский таъкидлашича, антиижтимоий битимларни мамлакат иқтисодиётининг ривожланишига таҳдид деб билади ва фуқаролик - хуқуқий муносабатларнинг кўплаб иштирокчилари уни тўғри тушунмасликлари туфайли амалдаги қонунчиликдан олиб ташлашни таклиф қиласиди. Антиижтимоий битимларда у одамларни сотиш, мамлакат мудофаасига путур етказиши, жамоат хавфсизлигини бузишни кўради [22].

Ушбу юқоридаги берилган таърифлар орасида назаримизда Я.А. Канторович, В.Л. Ардашев, К.И. Скловскийлар томонидан берилган таърифлар нисбатан антиижтимоий битимларни тўлиқроқ қамраб олган деб айтиш мумкин. Антиижтимоий битимларга кенгроқ тўхталиш ва таъриф бериш мақсадга мувофиқидир.

Битимларнинг ҳақиқий эмаслиги институти нафакат фуқаролар ва бу соҳада кўплаб муаммоларга дуч келадиган суд органлари, балки фуқароларнинг хуқуқларини ҳимоя қилиш ва тиклашнинг энг мақбул йўлларини илмий излашни амалга оширадиган хуқуқий назариётчиларни ҳам қизиқтириб келади [23].

Г.Ф. Шершеневич томонидан ишлаб чиқилган қоидалар битимларнинг ҳақиқий эмаслиги оқибатларини қўллаш билан боғлиқ бўлиб, қонунчилик ва хукуқни қўллаш амалиётини йўналтирувчи асосий фоялардир.

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги оқибатлари икки томонлама реституциядир: “битим асосида бир шахс бошқа шахсга унга тегишли бўлган ҳамма мулкларни қайтариши лозим” [24].

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги институтида қонунчилик нормаларини амалиётда қўллашда муаммоларни келтириб чиқарадиган кўплаб бўшлиқлар ва қарама-қаршиликлар мавжуддир. Ушбу ҳолат олимлар ва хукуқни қўллашда амалда тан олиниши энг қийин бўлган, хукуқ-тартибот ва ахлоқ асосларига зид мақсадда тузилган битимнинг ҳақиқий эмаслигини таркиби ҳисобланиб, натижада нотўғри суд қарорлари чиқарилишига олиб келади [25].

Шу таъкидлаш керакки, фуқаролик қонунчилигида юзага келган ноаниқликлар ва бўшлиқлар битимларнинг ҳақиқий эмаслиги соҳасида хукуқни қўллаш фаолиятида янги муаммоларни келтириб чиқарди.

Шунингдек, битимларни ҳақиқий эмас деб эътироф этиш, хукукий тартиботни ҳимоя қилиш мақсадига эга, натижада хукуқ ва мажбуриятларнинг бекор бўлишига, қонун бузилишини олдини олишга хизмат қиласди.

О.В. Гутников битимларнинг ҳақиқий эмаслиги битимни тузган вақтида мавжуд бўлган асосларда битимнинг хукукий оқибатларини рад этишни тушунади [26].

А.Б. Венгеровнинг фикрича, битимнинг ҳақиқий эмаслиги фуқаролик хукуки соҳаси билан боғлиқ жавобгарликнинг бир қисми эканлигини қайд этади [27].

Фикримизча, битимларнинг ҳақиқий эмаслиги фуқаролик-хукукий нормаларини бузилишига олиб келиб, фуқаролик оборотининг барқарорлигини хавф остига қўяди.

Битимнинг ҳақиқий эмаслиги шуни англатадики, битим шаклида амалга оширилган ҳаракат субъектларнинг содир бўлишини истаган фуқаролик оқибатларини келтириб чиқариши мумкин бўлган юридик факт сифатига эга эмас.

Шундай қилиб, битимнинг ҳақиқий эмаслиги иштирокчиларнинг битим тузишга бўлган интилишларини ифодаланган хукукий оқибатларни намоён қилмаслиliga олиб келмайди.

В.П. Шахматов таъкидлашича, битимнинг ҳақиқий эмаслигини – бу ижтимоий зарарли, антиижтимоий ёки ижтимоий номақбул хусусиятлар туфайли хукуқ нормаларида белгиланади [28].

Д.О. Тузовнинг фикрига кўра, битимнинг ҳақиқий эмаслиги хукукий тушунчанинг салбий хукукий баҳоланиши бўлиб, у эрк-изхорини ташкил этади ва битимни бошқа юридик фактлардан ажратиб туради [29].

Н.А. Растеряевнинг битимнинг юридик кучидан маҳрум қилишни ҳар қандай ҳолатларини битим шаклининг камчиликлари билан боғлиқ деб ҳисоблаб, уни ҳақиқий эмас деб тушунади. Хусусан, муомала ва хукуқ лайёкатига эга бўлмаган шахслар томонидан тузилган, уларнинг предмети фуқаролик муомаласидан чиқарилган ҳолатдаги, қонун тақиқланганлиги туфайли, эрк-изҳорнинг нуқсонлари туфайли, даъво муддатининг ўтганлиги сабабли, икки томонлама битимларнинг ўзаро бузилиши сабабли ва учинчи шахсларнинг норозилиги туфайли битимнинг ҳақиқий эмаслиги деб ифодаланади [30].

Ф.С. Хейфец фикрича, битимнинг ҳақиқий эмаслиги ўзида хукуқбузарликни намоён қилиб, хукуқка хилоф ҳаракат сифатида белгиланади [31].

Энг мақбул позицияни Н.В. Рабиновичнинг нуқтаи назарини келтириб ўтиш мумкин, у битимнинг ҳақиқий эмаслигини бир вақтнинг ўзида ҳам битим, ҳам “махсус тартибли” хукуқбузарлик деб ифодалаган [32].

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, битимларнинг ҳақиқий эмаслиги институти соҳасидаги муаммоларини бартараф этишда амалдаги қонунчилик нормаларини умумий тушуниш ва битимни ҳақиқий эмаслигини тартибга солиш соҳасида, қонунчиликка ўзгаририш ва қўшимчалар киритиш орқали амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. М.: Госюриздан, 1954. (Novitsky I. B. Transactions. Statute of limitations. Moscow: Gosyurizdat, 1954.)
2. Генкин Д.М. Недействительность сделок, заключенных с целью, противной закону // Ученые записки ВИЮН. 1947. № 5 (Genkin D.M. Invalidity of transactions concluded for a purpose contrary to the law // Scientific notes of VIUN. 1947. No. 5)
3. Перетерский И.С. Сделки, договоры. Научный комментарий к ГК РСФСР. М., 1929. (Pereterskiy I.S. Transactions, contracts. Scientific commentary on the Civil Code of the RSFSR. M., 1929.)
4. Рабинович Н.В. Недействительность сделок и ее последствия. Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. (Rabinovich N.V. Invalidity of transactions and its consequences. L.: LSU Publishing House, 1960.)
5. Шахматов В.П. Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия. Томск, 1967. (Shahmatov V.P. Compositions of illegal transactions and the resulting consequences. Tomsk, 1967.)
6. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30.11.1994 № 51-ФЗ (ред. от 18.03.2019 № 34-ФЗ) // Собр. законодательства РФ. 1994. - № 32 (The Civil Code of the Russian Federation (part one) dated 30.11.1994 No. 51-FZ (as amended on 18.03.2019 No. 34-FZ) // Sobr. legislation of the Russian Federation. 1994. - No. 32)
7. Раҳмонқулов Ҳ. Битимлар. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДЮИ нашрёти, 2010. 176 бет. (Rahmonqulov H. Transactions. Study guide. - T.: TSLI Publishing House, 2010. 176 pages.)
8. Гражданское право. Том 1 / Отв. Ред. Проф. Е.А.Суханов. М.: БЕК, 1998. С. 359 (Civil law. Volume 1. Resp. ed. prof. E.A. Sukhanov. M.: BEK, 1998. P. 359)
9. Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. М. 1954. С. 70 (Novitsky I.B. Transactions. Limitation of actions. - M., 1954.P. 70)
10. Мусаев Қ. Битимлар ҳақиқий эмаслигининг оқибатлари. Демократлаштириш ва инсон хуқуқлари. 4/2020. Б. 61 (Musayev K. Consequences of non-validity of transactions. Democratization and human rights. 4/2020. P. 61)
11. Раҳмонқулов Ҳ. Битимлар. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДЮИ нашрёти, 2010. 65 бет. (Rahmonqulov H. Transactions. Study guide. - T.: TSLI Publishing House, 2010. 65 pages.)
12. Суханов Е.А. Гражданское право: учебник: в 2 т. М., 2004. Т. 1. 816 с. (Sukhanov E.A. Civil law: textbook: in 2 volumes. M., 2004. T. 1. 816 p.)
13. Блинова М.А. Недействительность сделок. 2-е изд. СПб., 2008. 360 с. (Blinova M.A. Invalidity of transactions. 2nd ed. SPb., 2008.360 р.)
14. Мусаев Қ.А. Битимларни ҳақиқий эмас деб топишнинг назарий ва амалий муаммолари. Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили ♦ Uzbek law review ♦ Обзор законодательства Узбекистана. 2020. №3. 54 б. (Musayev K.A. Theoretical and practical problems of finding transactions invalid. Analysis of the legislation of Uzbekistan ♦ Uzbek law review ♦ Review of the legislation of Uzbekistan. 2020. №3. 54 b.)
15. Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. — М., 1954. С. 97; Хейфец Ф.С. Недействительность сделок по российскому гражданскому праву. — М., 1998. С. 117—118. (Novitsky I.B. Transactions. Limitation of actions. - M., 1954.P. 97; Kheifets F.S. Invalidity of transactions under Russian civil law. - M., 1998. P. 117-118.)
16. Джанаева А.М. Понятие реституции: сравнительно-правовой анализ института в российской и англо-американской системах права: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2015. С. 131; Калмыков Ю.Х. Принцип всемерной охраны социалистической собственности в гражданском праве. Саратов, 1987. С. 51; Комашко М.Н. Реституция как способ защиты права: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2010. С. 20–23. (Dzhanaeva A.M. The concept of restitution: a comparative legal analysis of the institution in the Russian and Anglo-American systems of law: diss. ... Cand. jurid. sciences. M., 2015. P. 131; Kalmykov Yu.Kh. The principle

- of comprehensive protection of socialist property in civil law. Saratov, 1987.S. 51; Komashko M.N. Restitution as a way to protect rights: diss. ... Cand. jurid. sciences. M., 2010. P. 20–23.)
17. Сухарев А. Я. Большой юридический словарь. – М., 2008. (Sukharev A. Ya. Big legal dictionary. - M., 2008.)
18. Камышанский В.Л. Право собственности: пределы и ограничения. – М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2000. (Kamyshansky V. L. The right of ownership: limits and restrictions. – M.: UNITY-DANA; Law and Law, 2000.)
19. Канторович Я.А. Основные идеи гражданского права. Харьков: Юридическое издательство НКЮ УССР, 1928. С 69-70. (Kantorovich Ya.A. The main ideas of civil law. Kharkiv: Legal Publishing House of the NKYU Ukrainian SSR, 1928. P 69-70.)
20. Российское гражданское право: Учебник: В 2 т. Т 1: Общая часть. Отв. ред. Е.А. Суханов. М., 2010. (Russian civil law: Textbook: In 2 volumes. T 1: General part. Resp. ed. E.A. Sukhanov. M., 2010.)
21. <http://www.ardashev.ru>
22. Скловский К.И. Актуальные проблемы применения ст. 169 ГК РФ // Закон. – 2007. – № 5. – С. 135. (Sklovsky K.I. Actual problems of application of Article 169 of the Civil Code of the Russian Federation // Law. - 2007. - No. 5. - P. 135.)
23. Былинкина Е.Е. Признание сделки недействительной и (или) применение последствий недействительности сделки как способы защиты гражданских прав / Е.Е.Былинкина//Вестник научных конференций. – 2017. – №10 – 4(26). – С. 19-20. (Bylinkina E.E. Recognition of the transaction as invalid and (or) the application of the consequences of the invalidity of the transaction as ways of protecting civil rights / E.E.Bylinkina // Bulletin of scientific conferences. - 2017. - No. 10 - 4 (26). - P. 19-20.)
24. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. М., 1995. С.127 (Shershenevich G.F. Textbook of Russian civil law. M., 1995. P.127)
25. Колмакова К.С. Правовая природа недействительности сделки /К.С. Колмакова// Актуальные проблемы современности: наука и общества. – 2017. – №2(15). – С. 30. (Kolmakova K. S. The legal nature of the invalidity of the transaction /K. S. Kolmakova// Actual problems of our time: science and society. – 2017. – №2(15). – p. 30.)
26. Гутников О.В. Недействительные сделки в гражданском праве (теория и практика оспаривания). М., 2008. С. 65. (Gutnikov O. V. Invalid transactions in civil law (theory and practice of contesting). M. 2008. p. 65.)
27. Венгеров А.Б. Теория государства и права : учебник. 3-е изд. М. : Юрист, 1999. 528 с. (Vengerov A.B. Theory of state and law: textbook. 3rd ed. M.: Jurist, 1999.528 p.)
28. Шахматов В.П. Составы противоправных сделок и обусловленными ими последствия. Томск, 1967. (Shakhmatov V.P. Compositions of illegal transactions and the resulting consequences. Tomsk, 1967.)
29. Тузов Д.О. Общие учения теории недействительных сделок и проблемы их восприятия в российской доктрине, законодательстве, судебной практике: автореф.дисс., д.ю.н. Томск, 2006. (Tuzov D.O. General teachings of the theory of invalid transactions and the problems of their perception in Russian doctrine, legislation, judicial practice: abstract of thesis, Doctor of Law Tomsk, 2006.)
30. РаSTERЯев Н.Недействительность юридических сделок по русскому праву. Часть общая и часть особенная. Догматическое исследование. СПб. 1901. С. 4. (Rasteryaev N. Invalidity of legal transactions under Russian law. The part is common and the part is special. Dogmatic research. SPb. 1901, p. 4.)
31. Хейфец Ф.С. Недействительность сделок по российскому гражданскому праву. - М.: Юрайт, 2000, С 5. (Kheifets F.S. Invalidity of transactions under Russian civil law. - M .: Yurayt, 2000, p 5.)
32. Рабинович Н.В. Недействительность сделок и ее последствия. - Л.:Изд-во Ленинградского унта, 1960. С.12 (Rabinovich N.V. Invalidity of transactions and its consequences. - L.: Publishing house of the Leningrad University, 1960. p. 12)

**ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ЖУРНАЛИ
6 ЖИЛД, 8 СОН**

**ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ
ТОМ 6, НОМЕР 8**

**JOURNAL OF LAW
RESEARCH
VOLUME 6, ISSUE 8**

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000